

ji izogne. Radić je bil v atentatu Puniše Račića ranjen in je 8. avgusta v Zagrebu umrl.

Gradivo v dodatku nam dodatno osvetljuje misli in delo Stjepana Radića. Najpomembnejši del je vsekakor objava načrta ustave neodvisne hrvatske republike, kjer lahko vidimo, kako bi bile Radićeve ideje realizirane. Ustavni načrt daje sicer le osnovne obrise ureditve Hrvatske, vendar nam že ti zadoščajo. Med prilogami omenimo še razmišljanji o Radićevem odnosu do KPJ in do krščanstva. Omenimo tudi, da je v knjigi objavljenih 37 slik iz različnih obdobij Radićevega življenja. Knjigo zaključuje obsežen izbor virov in literature, kjer naj med viri omenimo različno gradivo, ki ga je zapustil Stjepan Radić. Hvalevredno je tudi kazalo oseb. Mužičeva knjiga je dragocen prispevek k poznavanju zgodovine Kraljevine Srbov, Hrvatov, in Slovencev, še posebej položaja Hrvatov v Kraljevini. Hkrati lahko to monografijo postavimo ob bok podobnim delom o Nikoli Pašiču in Svetozarju Pribičeviću in upamo, da bo luč sveta ugledala tudi Bistrova knjiga o Antonu Korošču.

Bojan Balkovec

Vera Kržišnik-Bukić, Seljaštvo u socializmu. Politika KPJ prema agrarnom i seljačkom pitanju na području Bosanske Krajine 1945—1948. Banjaluka : Institut za istoriju, 1988. 425 strani.

Delo Vere Kržišnik-Bukićeve posega v čas in tematiko, ki je v našem zgodovino-pisju malo obdelana. Avtorica se je lotila obravnave kmetijske politike v Jugoslaviji v letih 1945—1948 na primeru Bosanske Krajine. V svojem delu je zasledovala razvoj kmetijstva kot gospodarske panoge, vasi kot politične, ekonomske in kulturne enote ter kmetstva kot demografsko mobilne, politično in ekonomsko zastopljene ter številčno najbolj zastopane družbene kategorije.

V uvodnem poglavju nas popelje skozi zgodovino Bosanske Krajine, od oblikovanja tega področja v srednjem veku pa do administrativne strukture v današnjem času. V nadaljevanju oriše gospodarsko, socialno in etnično strukturo tega dela zahodne Bosne ter prve začetke, rast in organizacijo komunističnega gibanja v obdobju stare Jugoslavije. Posebej izpostavi kmečko vprašanje v politiki KPJ v predvojnem času in med NOB, pri čemer opozori tudi na tako imenovane »leve odklone« oziroma sektašenje, ko je prihajalo, z vednostjo partije, do primerov maltretiranja kmetov in celo do usmrteitev domnevnih »kulakov«.

Po uvodnem poglavju preide na obravnavo agrarne politike KPJ in nove države v času obnove. Po pojasnitvi ideološke podlage reševanja agrarnega in kmečkega vprašanja v letu 1945 se podrobneje ustavi pri obravnavi dilem, ki so se vodstvu postavljale glede zemljiške lastnine. Takrat naj bi se namreč postavljala dilema, ali zemljo nacionalizirati ali pa jo prepustiti kmetom v privatno lastnino. Bukičeva zapíše, da na podlagi ohranjenih dokumentov ni moč trditi, da bi se vodstvu KPJ ta dilema že v tem letu zastavljala, in da takrat zagotovo še ni mislila na nacionalizacijo zemlje. Obenem pa to dolgoročno gledano ni pomenilo tudi partijske pripravljenosti prepustiti zemljo privatnim lastnikom, ker je partija že takrat predvidevala tudi izgradnjo državnih in zadrughnih ekonomij, ki naj bi postopoma dobile dominantne politične in gospodarske pozicije na vasi preko vstopanja kmetov v kmečke zadruge. Ta dilema je postala aktualna šele v letu 1948 zaradi informbirojevskih obtožb o prevladi »kulaštva« na jugoslovanskem podeželju, kar pa je KPJ zavrnila z argumentom, da je pri jugoslovanskem kmetu že izoblikovana zavest o privatnem lastništvu zemlje in da mu je ni moč kar tako vzeti. V nadaljevanju tega poglavja piše Bukičeva tudi o marksistični utemeljenosti jugoslovanske gospodarske in še posebej kmetijske politike v letu 1945, ki pa je po mojem mnenju, v tako koncipiranem delu, popolnoma odveč.

V drugem poglavju nas Kržišnikova seznanja s prvimi ukrepi nove države na področju kmetijstva. Kot prvega obravnava odlok o zaplembi sovražnikovega premoženja, državni upravi premoženja odsotnih oseb in o sekvstraciji premoženja, ki so ga okupatorske oblasti nasilno odujile, iz novembra 1944. leta. Nato preide na analizo zakona o agrarni reformi in kolonizaciji iz avgusta 1945. leta, ki ga označi kot najradikalnejši ukrep v dotedanji jugoslovanski zgodovini. Pri tolmačenju zakona o likvidaciji kmečkih dolgov se avtorica čudi, glede na že jasno predvojno stališče o tem problemu, da je bil zakon sprejet šele v začetku oktobra 1945. leta, po mnogo težavnejšem in zahtevnejšem delu z zakonom o agrarni reformi in kolonizaciji. V zaključku poglavja se posveča normativnemu urejanju zadružništva in odkupa kmetijskih pri-
delkov.

Po tem pregledu jugoslovanske kmetijske zakonodaje preide na pregled uresničevanja teh ukrepov na lokalnem nivoju, to je v Bosanski Krajini. Najprej obdela

vprašanje oskrbe prebivalstva s prehrabnenimi artikli, nato obnovo agrarne dejavnosti ter konfiskacije in ustanavljanje državnega kmetijskega sektorja. Obravnava tudi potek kolonizacije Krajišnikov v Vojvodino ter probleme, ki so se ob tem kazali, od problemov prilagajanja pa do naravnost »otročkih reči«, ko se kolonisti iz bihaškega okraja niso želeli naseliti v nekem kraju, ker jim enostavno ni bilo všeč ime tega kraja. Ugotavlja, da so se v Vojvodino v pretežni meri selili Srbi. Nekaj pozornosti posveti tudi delovanju ostankov kvislinških enot v Krajini in borbi proti njim ter obnavljanju dejavnosti nekaterih predvojnih meščanskih strank v krajiških vaseh, preko katerih je želela nova oblast pridobiti večji vpliv, zlasti med hrvaškimi in muslimanskimi množicami. Ob koncu poglavja oriše kulturno-prosvetno dejavnost med kmečkim prebivalstvom, pri čemer so prednjačile akcije opismenjevanja prebivalstva, kar je tudi razumljivo glede na dejstvo, da je bilo kar tri četrtine Krajišnikov nepismenih.

V četrtem poglavju piše Bukičeva o vlogi kmetijstva in njegovih dolžnostih v izgradnji dežele do 1949. leta, v kateri je, glede na »ljudski značaj« nove jugoslovanske države in pod vplivom Sovjetske zveze, planiranje moralo zajeti vsa področja življenja in dela ter razvoj države v celoti. V času obnove in prvega petletnega plana so kmetijstvo opredelili kot drugo najpomembnejšo dejavnost. Po teh splošnih opredelitvah obravnava vlogo kmetijstva, katero so mu določili v prvem zveznem in bosansko-hercegovskem petletnem planu.

V petem, šestem in sedmem poglavju se avtorica posveča uresničevanju državne kmetijske politike v Bosanski Krajini. Peto poglavje, v katerem piše o agrarni reformi in kolonizaciji, je razdelila na tri dele. V prvem obravnava dodatne zakonske ukrepe, ki so jih sprejeli bosansko-hercegovski organi oblasti, in priprave na izvedbo agrarne reforme. Ravno tako pa se ne izogne problemov, ki so se pojavljali v vsakdanjem življenju. V drugem delu piše, o notranji kolonizaciji, to je o kolonizaciji, ki je potekala v okviru Bosanske Krajine: Takrat so kolonizirali področja in zemljo, katero so zaplenili Nemcem in drugim »narodnim sovražnikom«, ekspropriirano zemljo in tisto, katero so zapustili vojvodinski kolonisti. Pri tem izpostavi, da je bil interes krajiškega prebivalstva za notranjo kolonizacijo sorazmerno majhen, kar velja zlasti za muslimansko prebivalstvo. V zaključku poglavja piše, da so lokalne oblasti, po nasvetu zveznih, zaradi »ekonomskih« razlogov opustile temeljno načelo agrarne reforme, ker so večino zemljiškega fonda dodelili državnemu agrarnemu sektorju, namesto da bi ga, v skladu z obljubami, razdelili kmetom.

V šestem poglavju govori o zadružništvu v Bosanski Krajini. Najprej oriše ustanavljanje kmečkih zadrug, nato pa preide na odnos kmetov do zadrug in poudari, da jih niso sprejemali z navdušenjem, ki ga je oblast pričakovala, na drugi strani pa oriše tudi napake in slabosti lokalnih oblasti pri vzpostavljanju zadrugne mreže. Veliko pozornosti posveti tudi kmečkim obdelovalnim zadrugam, njihovem ustanavljanju, socialni strukturi in delovanju. Poudari, da so v take zadruge največkrat prostovoljno vstopali le tisti, ki so imeli zelo malo zemlje ali pa nič. Ustavi se tudi pri tako imenovanih »levih odklonih«, ko so lokalni aktivisti, v preveliki želji po graditvi socializma, kmetom zamolčevali obstoj več tipov kmečkih obdelovalnih zadrug in so forsirali le četrti »komunistični« tip, v katerih so se morali kmetje z vstopom v zadrugo odreči vse lastnine in tudi živeti v skupnih naseljih.

V sedmem poglavju obravnava odkup kmetijskih pridelkov v Krajini v letih 1945—1948. V uvodnem delu poglavja nas najprej opozori na genezo odkupa in splošne značilnosti, nato pa obravnava obseg krajiške kmetijske produkcije in opisuje propagandne akcije, ki so jih oblasti prirejale ob velikih poljskih delih kot so setev, žetev, mlačev in podobno. V sklepnem delu poglavja nas vodi skozi dogajanje ob odkupu žita in drugih poljedelskih ter živinorejskih produktov. Odlika tega poglavja je navajanje številnih podatkov o cenah kmetijskih pridelkov ter primerjava le-teh z industrijskimi, kar je avtorico pripeljalo do zaključka o veliki zapostavljenosti kmetijstva v novi državi, skozi nerealno nizke cene kmetijskih pridelkov.

V zadnjem poglavju Bukičeva ponovno poseže v jugoslovanski prostor, saj piše o agrarni politiki v letu 1948 v luči informbirojevskih očitkov. Podrobno piše tudi o posameznih očitkih ter analizira kontraargumente jugoslovanskega vodstva. Prav zanimivo branje je del tega poglavja, kjer razpravlja o odzivu Krajišnikov na ta spopad. V Bosanski Krajini je v prvem obdobju nastopila določena zmedenost med ljudmi, ki so jo z vztrajnim delom političnih aktivistov kmalu odpravili. V tem času so pripravljali tudi ustanovni kongres KP BiH, tako da avtorica analizira tudi stališča krajiških komunistov do kmečkega vprašanja, ki so jih le-ti izražali v pripravah na ta kongres in ugotavlja, da niso bila nič drugega kot transmisija generalne linije o agrarni politiki, katero so začrtali na petem kongresu KPJ.

V povzetku izvajanj je avtorica zapisala, da socializem ni opravičil pričakovanj krajiških kmetov, ker je forsiral tako organizacijo, ki je tehnološko ustrezala industriji in ne kmetijstvu. Ravno tako pa so v imenu socializma dajali prednost tako

imenovanemu družbenemu sektorju, privatnega pa načrtno in zavestno zapostavljali ter ovirali pri delu in razvoju, čeprav je bil privatni sektor v jugoslovanskem kmetijstvu prevladujoč. Zaradi tega je upravičen avtoričin sklep, da se je socializem v tej fazi izkazal kot neustrezna družbena ureditev tako za kmetijstvo kot tudi za kmete nasploh. Knjigo zaključuje obširen povzetek v angleščini, oris virov in literature ter register osebnih imen in geografskih pojmov.

Na koncu poročila zapišimo še to, da moti nekoliko pretenciozen naslov knjige, saj je šele iz podnaslova razvidna vsebina. Tega se je zavedala tudi avtorica, ki pa je s takim naslovom želela poudariti težnjo po širšem razumevanju problematike in dati svojim raziskovalnim dosežkom občo veljavo. Vsekakor je delo Kržišnikove na področju agrarne zgodovine po letu 1945 takorekoč pionirsko, tako da bo potrebno še veliko raziskav za celovito podobo tega nedvomno pomembnega obdobja naše zgodovine.

Zarko Lazarević

Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945—1952*. Beograd : Rad, 1988, 293 strani.

Pred nami je knjižna izdaja magistrske naloge, ki jo je obranil Ljubodrag Dimić aprila 1985. leta na Filozofski fakulteti v Beogradu. Avtor je asistent za predmet zgodovine Jugoslavije na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Beogradu. Ukvarja se s problematiko kulturne politike Kraljevine Jugoslavije ter povojne srbske kulturne politike. Dimić je kulturno politiko prikazal kot neločljiv del življenjskih tokov, ki so bili v času monolitnosti, dogmatizma, in partijskega monizma podvrženi potrebam partije in države. Knjiga je svojevrsten prvenec, saj so bile vse dosedanje monografije o povojni kulturi v Jugoslaviji prvenstveno pogled iz literarnega, estetskega ali sociološkega zornega kota, Dimić pa je prvi isto stvar opisal z vidika zgodovinopisja. Vrednost knjigi povečuje bogat spisek pregledanega arhivskega gradiva, ki ga je Dimić na kratko ocenil na vodnih straneh. Pregledal je tako gradivo srbskih kot tudi zveznih organov oblasti in partije. Tudi literatura, naštetja na koncu knjige, kaže, da se avtor ni zadovoljil s površnim pregledom direktiv partijskih in oblastnih organov, temveč se je zanimal tudi za zakulisna dogajanja v oblikovanju povojne kulturne scene. V prvem delu je pisec označil kulturno politiko v času obnove domovine. Analiziral je materialne osnove, na katerih so začeli po vojni obnavljati kulturno življenje v Srbiji. Kulturno zaostalost so še povečala vojna dogajanja, tako da tudi sorazmerno velika finančna sredstva, ki so dosti presešla predvojna vlaganja v kulturno sfero, niso zadostovala za nemoten kulturni razvoj. Financiranje naj bi pomagalo uresničiti cilje in naloge, ki si jih je zadala partija na kulturnem področju, to pa so bila likvidacija nepismenosti in obnova osnovnih ter srednjih šol. Posebna skrb je bila namenjena širjenju kulturnega dela med široke sloje prebivalstva, saj naj bi nova družba nudila vsem državljanom enake možnosti kulturnega udejstvovanja. Za nadzor nad delom kulturnih organizacij je partija ustrezno preoblikovala aparat za agitacijo in propagando. Komisije za agitacijo in propagando ali agitpropi so morali biti osnovani pri vseh partijskih forumih, svojo vlogo pa so večali z obvladovanjem sorodnih komisij množičnih frontovskih organizacij: sindikatov, Ljudske (Narodne) fronte, USAOJ-a in AFZ-ja. Agitprop je deloval iz ozadja, saj so delo vodili oblastni organi in frontovske organizacije. Za pravilno usmerjenost umetniškega delovanja so morala skrbeti umetniška društva, ki jih je skušala partija preoblikovati v instrument za dosego ideoloških ciljev. Znanstvene in umetniške ustanove so bile podržavljene, privatne pa likvidirane, saj se je partija bala, da bi lahko postale mesto zbiranja njenih nasprotnikov. Partija je v vodstvo vseh društev in ustanov silila svoje ljudi, ki pa zaradi skromnega strokovnega znanja niso znali pravilno usmerjati toka dogajanja. Partijske direktive so zato na terenu doživljale različne interpretacije, posledice pa so bile večkrat hude napake pri delu. Najobsežnejše poglavje govori o industrializaciji in kulturni politiki. Delo naj bi prevzele v roke sindikalne organizacije. Njeni kulturno-prosvetni oddelki so bili neposredno vodeni s strani partijskega agitprop aparata. Zamišljena shema zaradi pomanjkanja sposobnih kadrov ni prinesla pričakovanih idejno-političnih rezultatov. Poseben ozir je bil v času prve petletke posvečen kulturni preobrazbi vasi, ki pa zaradi raztresenosti ljudi po širokih hribovitih predelih Srbije ni imel realnih možnosti za uspeh. Delo se je omejevalo na posameznike, tako da je bil običajno učitelj kot edini izobraženec na vasi prepuščen samemu sebi pri organizaciji celotnega kulturnega dogajanja v okolici. Velik vpliv na ljudi je partija dosegla s strogo kontrolo vseh sredstev javne komunikacije. Najtežje je bilo partiji vplivati na inteligenco. Ta je v Srbiji tvorila jedro opozicijskih strank. Partija se je proti njim borila z ekonomskim in političnim pritiskom. Industrializacija je zahtevala vse večje število inteligence, šolski sistem pa je partiji omogočal, da je v vrste kulturnih delav-